

АНОТАЦІЯ

Олексів Г. В. Жанр перекладення в сучасному баянному мистецтві: історичний та аналітичний аспекти – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 - Музичне мистецтво. Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка, Міністерство культури та інформаційної політики України. – Львів, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню процесу становлення та розвитку жанру баянних перекладень в контексті формування професійного баянного мистецтва. Це явище конкретизовано на базі розгляду низки показових творів – перекладення для баяна з репертуару різних інструментів та симфонічного і народного оркестрів. Окремий розділ становлять перекладення з баяна на акордеон.

У дослідженні аналізується історичний процес становлення жанру перекладення крізь призму еволюції баянного мистецтва.

Огляд арсеналу наукових напрацювань, дотичних до окресленої теми, відсутність у цих дослідженнях найбільш вживаних різновидів перекладення – оркестрових творів та перекладення баянних творів для акордеона, - демонструє її актуальність. У дослідженні проаналізовані та систематизовані окремі параметри жанру, зумовлені темброво-виражальними особливостями першоджерела. Комплексний аналіз оригіналу, окреслення специфіки перекладення та виконавсько-методичні рекомендації, формують підґрунтя для глибокого розуміння ідейно-образного задуму, стильових особливостей та переосмислення тембрових трансформацій.

Ознайомлення з історією перекладення та різноманітними музикознавчими думками з цього приводу дозволяє стверджувати про його значення та сутність, як особливого виду мистецтва. На прикладі творчості митців різних епох та стилів спостерігаємо вагомість та поширеність жанру в

творах для різних інструментів.

Аналіз генези баянного перекладення сприяє комплексному усвідомленню основних засад жанру, його історії, розвитку, поширення, художньої цінності та специфіки різновидів.

Музичні перекладення розглядаються в контексті широкого спектру явищ у різних видах мистецтва. Акцентується увага на міжвидові взаємодії у ракурсі зазначеної проблематики. Досліджується співвідношення перекладення та виконавської інтерпретації.

У дослідженні здійснено чітку класифікацію різновидів жанру, яка базується на визначенні міри віддаленості від оригіналу. На основі проаналізованих думок музикознавців та власної наукової, педагогічної та виконавської практики, автором запропоновано та обґрунтовано новий варіант поділу жанрових різновидів на дві основні групи. До першої відносимо аранжування, транскрипції, обробки. Другу групу складають фантазії, парафрази, варіації. Підґрунтям дослідження стали методологічні праці музикознавців, виконавців Ф. Бузоні, Б. Бородіна, Л. Годовського, М. Голомба, Є. Гуренка, М. Давидова, І. Дмитрук, Г. Когана, Н. Корихалової Ф. Ліпса, М. Оберюхтіна, Н. Пилатюка, Н. Рижкової, Л. Ройзмана, Т. Смірнкової, К. Стрельченка, С. Фейнберга, та інших. Найбільш вагомими для формування власної концепції жанрових різновидів стали праці Н. Рижкової – «Транскрипція: теоретичні аспекти жанру» та М. Давидова – «Теоретичні основи перекладення інструментальних творів для баяна».

Визначено основні тенденції розвитку баяна та наголошено на важливості етапів удосконалення конструктивних особливостей інструмента у зв'язку з їх впливом на розвиток баянного репертуару, насамперед, жанру перекладень. Відзначено прогресивні досягнення у сфері виконавства на баяні та особливості перекладень проаналізованих творів.

У межах дослідження окреслено історичні етапи розвитку баянного репертуару у XX – XXI ст. Виділено основні віхи зародження та становлення різновидів жанру перекладення у Європі. Відзначено важливі фактори, що

сприяли розвитку жанру перекладення у музичній практиці.

Прослідковано еволюцію жанру баянних перекладень від часу його виникнення 30-х років ХХ ст. до сьогодення. Більш детально аналізуються перекладення другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття. У роботі окреслюється амплітуда художньо-виражальних, технічних та темброво-акустичних якостей у поєднанні з автентичною народною творчістю у академічному професійному мистецтві.

Концептуальним стрижнем дисертації є окреслення основних груп оригінальних творів, які послужили матеріалом для створення перекладень. Першою групою оригінальних творів стали фортепіанні та органні полотна. Другу групу складають перекладення з симфонічного оркестру та оркестру українських народних інструментів. У третю групу укладені перекладення з баяна на акордеон. При перекладенні показових творів продемонстрована низка основних параметрів, які є провідними залежно від специфіки оригіналу – перекладення. Залежно від міри спорідненості виділені *стабільні* – мелодія, гармонія, метро-ритм, та *мобільні* - фактура, тембр, артикуляція, агогіка.

У межах роботи було ґрунтовно проаналізовано та продемонстровано особливості перекладення для баяна:

- фортепіанних творів – порівняння двох перекладень «Елегії» М. Лисенка (для інструментів з різними конструкційними удосконаленнями), «Ноктюрн» К. Калачевського, «Канон» Л. Ревуцького;
- органного полотна – «Прелюдія та фуга» *g-moll* Й. С. Баха;
- твору для оркестру українських народних інструментів – «Українська фантазія», «Інтермецо» Я. Олексіва;
- симфонічних композицій – «Марш» та «Скерцо» з опери «Любов до трьох апельсинів» С. Прокоф'єва, «Угорський танець» № 5 Й. Брамса;

- «ACCORD Is ON - ACCORDION» Володимира Рунчака,
- сольна партія з одночастинного «Концерту для баяна з оркестром» *c-moll* Я. Олексіва.

Необхідно зазначити, що перекладення двох останніх творів – Я. Олексіва та В. Рунчака (перекладення баянних творів для акордеона), були здійснені автором дисертації (Г. Олексів).

При перекладеннях для баяна виділяємо сталі параметри, обов'язкові при перекладенні усіх творів та специфічні – притаманні лише окремим творам у залежності від тембрової специфіки. До сталих відносимо універсальні для усіх різновидів – збереження художнього задуму та образно-виражальної палітри оригіналу, збереження стильової орієнтації та розуміння типологічних жанрових особливостей, ґрунтовне знання принципів звукоутворення і конструктивних особливостей «інструмента-оригінала» та «інструмента-реципієнта».

До специфічних параметрів належать особливості звучання кожного інструмента-першоджерела: при перекладенні *фортепіанних* творів - «відтворення» фортепіанної педалі, наслідування «обертоновості» звучання інструмента-оригіналу, вдалий перерозподіл фортепіанної фактури на баяні, збереження тембральної єдності оригіналу; *органних* – передавання «рівності» органного звукового потоку за допомогою прийомів міховедення, принципи «пластової» динаміки, фактурні адаптації, палітра штрихових градацій; перекладення творів з репертуару *оркестру українських народних інструментів* – відтворення тембрального колориту при застосуванні баянних тембрових регістрів, наслідування артикуляції та принципів звукоутворення різних оркестрових інструментів; *симфонічні твори* (які в даному випадку є частиною театрального дійства) – відображення театралізації першоджерела за допомогою специфічних міхових та артикуляційних прийомів, імітація тембрової індивідуальності кожної оркестрової групи, адаптація масштабної оркестрової партитури.

При перекладенні *баянних творів для акордеона* наріжним критерієм є перерозподіл фактури, що зумовлено конструктивними відмінностями споріднених інструментів - принцип «відкидання» дублюючої ноти у широко викладених акордах, при виконанні стрімких пасажів секстами; принцип поєднання тембрового регістру та перенесення музичного матеріалу в іншу теситуру; застосовування нестандартних аплікатурних прийомів – тривалого використання прийому перекидання та підкладання великого пальця правої руки, виконання одним пальцем (великим) цілих мотивів, спосіб «перекочування» з однієї фаланги на іншу для досягнення потрібного штриха . Усі текстові адаптації індивідуальні, оскільки ґрунтуються на фізіологічних можливостях виконавця.

Отже, у роботі висвітлено власну систему жанрових різновидів, яка базується на визначенні міри віддалення від оригінала; оновлено термінологічний апарат, запропоновано парні терміни – «інструмент-оригінал» - «інструмент-реципієнт»; проаналізовано історичні передумови становлення жанру у музичному мистецтві; прослідковано генезу жанру баянного перекладення; виявлено закономірності становлення жанру в контексті еволюції баянного мистецтва; введено у науковий обіг значний пласт баянного репертуару; продемонстровано взаємозв'язок між появою численних зразків жанру; визначено основні параметри перекладення з репертуару різних інструментів та оркестрів; здійснено системний музично-теоретичний аналіз широкого спектру перекладень для баяна, а також подано методично-виконавські рекомендації стосовно їх виконання. У дисертації відзначено нові досягнення у жанрі баянного перекладення та їх особливості.

Дана робота покликана привернути увагу дослідників до подальшого вивчення жанру перекладення для баяна, який дотепер залишається недостатньо дослідженим. Розглянуті у роботі композиції складають лише частину арсеналу баянних перекладень. Поширення різновидів жанру зумовлене еволюцією баянного мистецтва. Показово, що виникнення їх значної частини пов'язане з високим рівнем сучасного виконавства та

численними композиторськими апробаціями баяністів, що додатково аргументує **актуальність** обраної теми. Подальше дослідження жанру, з різних причин не охоплених рамками роботи, доцільно буде проводити з урахуванням багатства різновидів жанру, розширенням творів-першоджерел взятих для перекладення (скрипкові, гітарні тощо) та впливу жанру на формування оригінального репертуару.

Наукова новизна роботи полягає в наступному:

- запропонована нова класифікація різновидів жанрів – поділ на дві основні групи у залежності від міри віддалення від оригіналу. До першої групи відносимо аранжування, транскрипції, обробки, до другої - фантазії, парафрази, варіації;
- поглиблено теоретичне осмислення жанру перекладення, визначення його особливостей у баянному мистецтві;
- оновлено термінологічний апарат за темою, зокрема, запропоновано парні терміни «інструмент-оригінал» - «інструмент-реципієнт»;
- вперше визначено особливості перекладення оркестрових творів різних складів для баяна; розширення виражальних можливостей перекладення органних та фортепіанних творів, зумовлених новою конструкцією інструменту;
- вперше створено теоретичну модель перекладення особливого різновиду жанру – перекладення баянних творів для акордеона;
- вперше здійснено комплексний аналіз творів оркестрових (для оркестру українських народних інструментів – «Українська фантазія», «Інтермецо» Я. Олексіва; симфонічні композиції – «Марш» та «Скерцо» з опери «Любов до трьох апельсинів» С. Прокоф'єва, «Угорський танець» № 5 Й. Брамса), фортепіанних («Елегія» М. Лисенка, «Ноктюрн» К. Калачевського, «Канон» Л. Ревуцького;), органного («Прелюдія та фуга» *g-moll* Й. С. Баха) та відзначено їх специфіку при перекладенні для баяна.

- вперше досліджено перекладення баянних творів для акордеона, здійснені автором дисертації (Г. Олексів) («ACCORD Is ON - ACCORDION» Володимира Рунчака, сольна партія з одночастинного «Концерту для баяна з оркестром» *c-moll* Я. Олексіва).

Ключові слова: перекладення для баяна, оркестрові полотна, симфонічні твори, фактура, адаптація, органні твори, темброва специфіка, акордеон, модифікація, баянне мистецтво.

За темою дисертації здійснено 14 публікацій: 6 наукових статей, з них 5 – у фахових виданнях, затверджених МОН України та внесених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – у закордонних наукових періодичних виданнях; 8 тез доповідей в збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України та внесених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Oleksiv H. DISPLAYING THE POLYTEMBRALITY OF THE ORCHESTRA OF UKRAINIAN FOLK INSTRUMENTS WHEN ARRANGED FOR ACCORDION "UKRAINIAN FANTASY" YAROSLAV OLEKSIV. International Journal of Innovative Technologies in Social Science, (1(29), Poland. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032021/7367
2. Олексів Г. Перекладення оркестрових творів для баяна на прикладі «Української фантазії» Ярослава Олексіва». Наукові збірки ЛНМА імені М. В. Лисенка: Музикознавчий універсум / ред. упор. О. Катрич, А. Чубак. Львів. 2018. Вип. 42-43. С. 185-197.

3. Олексів Г. «Перекладення баянних творів для акордеона: «Концерт» для баяна з оркестром Ярослава Олексіва». Українська музика: науковий часопис. Щоквартальник число 2 (28) / ред.-упор. І. Пилатюк, Л. Кияновська, У. Граб. Львів. 2018. С. 83-90.
4. Олексів Г. Специфіка перекладення баянних творів для акордеона на прикладі «ACCORD is ON - ACCORDION» Володимира Рунчака. Українська музика: науковий часопис. Щоквартальник число 2 (32) / ред.-упор. І. Пилатюк, Л. Кияновська, К. Загнітко. Львів. 2019. С. 64-71.
5. Олексів Г. Перекладення симфонічних творів для баяна: «Скерцо» з опери «Любов до трьох апельсинів» Сергія Прокоф'єва. Українська музика: науковий часопис. Щоквартальник число 3 (33) / ред.-упор. І. Пилатюк, Л. Кияновська, К. Загнітко. Львів, 2019. С. 47-53.
6. Олексів Г. «Особливості перекладення симфонічних творів для баяна: «Марш» з опери «Любов до трьох апельсинів» Сергія Прокоф'єва» // Науковий вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019 р. С. 291-294.

Опубліковані тези для конференцій:

7. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Українське музикознавство в контексті болонського процесу», ЛНМА імені М. В. Лисенка 25 березня 2014 року Львів.
8. X міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX-XXI століть» 2 грудня 2016 року м. Дрогобич.
9. I міжнародна науково-практична конференція 27 жовтня 2016 року, Баку -Ужгород-Дрогобич.
10. II міжнародна науково-практична конференція «Музичне мистецтво XXI століття – історія, теорія, практика» 29 квітня 2017 року м. Дрогобич.

11. XII «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX-XXI століть» 7 грудня 2018 року м. Дрогобич.
12. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX-XXI століть», 29 листопада 2019р., м. Дрогобич.
13. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX-XXI століть», 4 грудня 2020р., м. Дрогобич.
14. Міжнародний науковий форум Музикознавчий універсум молодих «Україна і світ: вектори музичної комунікації». 22-23 січня 2021р. м. Львів.